

MICROHISTÒRIA, SI US PLAU

JAUME CODINA

El 29 d'abril de 1583, en una barraca situada al paratge conegut amb el nom de Les Marines, enmig del delta del riu Llobregat, en terme de Sant Boi, va ser pres notarialment l'inventari *post mortem* dels béns de Joan Llisó, un francès del bisbat de Llorens que havia estat enterrat el dia abans.¹ Vivia en aquella barraca dedicat a l'agricultura i la ramaderia des de feia vint anys, en què es va mullerar i va fundar una família. La seva muller havia mort feia cinc mesos i ell la va seguir el 27 d'abril d'aquell any de 1583. A instància d'un nebot seu, teixidor de llana a la ciutat de Barcelona, i dels jurats del Sant Boi en funcions d'obriers parroquials, nomenats pel veguer de Barcelona curadors dels fills del difunt, l'endemà de l'enterrament va ser pres inventari dels béns d'aquest.

L'INVENTARI

La barraca, encarada a migjorn, era de fusta amb teulada de bigues. Tenia un annex, que era un tancat per al bestiar, amb un pou al costat. Davant la barraca s'estenien

Mercat del Born de Barcelona (segle XVIII).

els conreus de Joan Llisó a través d'una vintena de mujades (unes 10 hectàrees) de terra pròpia, en part sembrades i en part en repòs o guaret. En el moment de morir n'hi tenia 14 de sembrades de blat, mestall, ordi, civada, faves, pèsols, cigrons i alls. Ultra això, Joan Llisó tenia llogades 4 mujades més amb raïm grec emparrat. El bestiar consistia en 34 caps vacums, en part propis i en part a guany amb un comerciant barceloní; més dos cavalls i dos bous de labor. Setze caps d'aviram completaven la cabanya de Joan Llisó.

Aquesta constava només de dues peces. A la de l'entrada hi havia dos llits, de posts i bancs, i per mobiliari dues caixes i un cofre. També una bóta d'una carga amb vi, una boteta de mig barraló, dues calderes

d'aram, una post de pi que feia d'escudeller, plats, olles, gerres, tres talladors, un canelobre de llautó, tres botelles de fusta amb cèrcols de ferro i una galleda de la mateixa matèria, una portadora plena de cendra per a la bugada, una mesura de mig quartà, una escopeta amb dos flascons contenint una lliura de perdigons i pilotes, una espasa i una corretja amb daga i dos ganivets amb beina. Les provisions de boca consistien en un sac que contenia mitja quartera (uns 28 quilos) de blat barrejat amb veces, un sagí de porc de 15 quilos, un quartà de fesols, l'anterior galleda amb mongetes, una olla amb mel i una gerra amb arrop. La roba hi era abundant, tant en matèria prima d'autoproducció com en peces ja teixides de drap de casa i d'indume-

Rajoles d'oficis (segle XVIII).

tària de drap de compra, ultra una pell adobada; dos quintars i mig de cànem, 10 lliures de fil de cànem gros i prim en cabdells i rams, 5,5 lliures de bri de cànem pentinat; 2 canes (3,20 metres) de filempua, una peça de drap de casa de 21 lliures de pes, una altra de tela de bri de cànem de 9 canes, una altra de llinet de 17 pams; 10 llençols, 3 flassades, 7 coixineres, 4 estovalles, 14 tovallons, 5 eixugamans, 1 tovallola; 5 camises d'home, una camisola, 2 lligacames, un gipó, una capa, sotana i barret, una casaca; 2 camises de dona, una gonella, un cos, un mantell, tres vels i un farcell de roba dolenta. Encara, de drap de casa, mitja dotzena de sacs (un d'ells amb una quartera de llinosa), i 20 cordes, 1 xàvega per a palla i 1 aixanguer d'arada, tot de cànem. Una romaneta per pesar completava el contingut d'aquesta primera estança.

La segona sembla que era més petita. Contenia la pastera i els estris de pastar pa, una bóta de mitja carga plena de vi, un barraló de vi blanc, un altre de cendra, un llit parat, utensilis de cuina (2 ferros de posar l'olla al foc, 2 paelles, 3 asts, 1 casa, 1 salinera (amb sal), un llumener, 3 sacs (un dels quals amb segó per a les bèsties), 1 senalla, un altre barraló buit, 2 gavetes de paleta o mestre de cases, 3 falç de segar, 20 llaços per a caçar conills i un caputxó.

A fora de la cabana hi havia la gran majoria de les eines agrícoles de Joan Llisó: una carreta amb els seus guarniments, 3 arades senceres i moltes peces d'arada, 1 rascle, 4 magalls, 6 càvecs, unes àrpiques, 4 podadores, 1 palafanga, 3 pales, 1 jou, 2 portadores, 3 sàrries, 1 pelador de pelar

palla. També eines de fuster i boter: 2 planes, 1 aixxa, unes tenalles, 2 barrines, 2 escarpres, unes gafes. De pescar: 1 fitora, 1 cup. D'apicultura: 5 bucs, 2 cases d'abelles. També una bóta dolenta, un bressol de criatura, tres gerres, un cubell, bigues i posts, un gibrell gran i, sorprenentment, allò que sembla que hauria d'haver-se trobat a dins (a més que fos un oblit de l'escrivà i ara l'esmenés): una taula, un escó de cuina i 4 bancs per seure. Abona aquesta suposició el fet que l'escrivà consignés tot seguit un anell d'or i 11 lliures i 17 sous en metàl·lic. Després ve l'enumeració del bestiar ja consignat. Com a anècdota, reveladora de la minuciositat de l'inventari, una vedelleta, «la qual nasqué la nit passada».

Observem la manca total de culleres entre els útils de cuina i de calçat entre la indumentària, característiques de la gent de la contrada (només de la contrada?) fins a temps molt més pròxims a nosaltres, amb la significació intrínseca i extrínseca que això pugui comportar en la repercussió de tipus higiènic i sanitari i, doncs, en l'ordre demogràfic històric.²

Joan Llisó encara posseïa més pertinences, guardades a casa de madò Joana del Prat, que era una masia propera. Consistien en tres caixes i dos cofres, que contenien 3 cistelles veremadores, 11 cordes, 2 aixanguers, 3 ronsals, 2 aixetes, una cadena de ferro, 40 plats, 2 gibrells, 20 escudelles, 2 brocals de vidre, 1 barallet també de vidre, una ampolla amb aiguanaf, una balleta, dos panys de pedrenyal, 3 torxes de cera blanca, un paper d'agulles grosses, una banyeta de portar salsa i un saquet amb les escriptures notariales; i, més que res, roba, a

saber, 3 plec de fil de cànem en rams, una peça de 30 canes de bri de cànem, un tros de drap alexandri nou, 4 canes de filempua, unes estovalles, 9 còpies, 1 davantal, 2 brians, 1 saia amb cos, 1 capa, unes faldilles, 3 parells de mànegues, 1 casaca, 1 camisa d'home, 9 cabessos i molta roba d'infant entre cossets, gambuixos, gandelles i capells de tela d'Holanda guarnida, que van ser presents de fillolatge per part dels padrins respectius. Finalment, madò Joana també li guardava 3 culleres d'argent (culleretes de plata, tradicional obsequi dels padrins a llurs fillols) i 2 anells d'or. A la torre de misser Llaceres, Joan Llisó hi tenia un paller i mig; a casa de n'Estella, del Prat, una bóta de 4 cargues; a ca n'Esquerer, també del Prat, ultra els raïms esmenats —els arbres dels emparrats ben podats i entriats—, hi tenia 4 mujades llaurades, dutes a mitges amb el propietari; i finalment a casa d'en Codina, així mateix del Prat, una bóta de 4 cargues i una altra de 2.

L'ENCANT

Tot aquest patrimoni moble —a excepció, per tant, de la terra— va ser posat a la venda en pública subhasta o encant, no es diu per quin motiu, per part dels curadors dels menors Llisó. L'encant va començar el 3 de maig, pocs dies després de l'òbit del francès i la formació de l'inventari dels seus béns *post mortem*, i es va prolongar fins al 15 de maig de l'any vinent a través de segles i successives sessions, celebrades en diumenge o dia festiu per tal de facilitar l'assistència dels potencials compradors. Si s'ha de jutjar per la procedència

d'aquests —molts de Sant Boi, molt pocs del Prat—, els encants van ser celebrats a la vila santboiana, on també vivia Llorenç Martí, el jurat i curador que s'havia responsabilitzat notarialment de l'operació. Celebrar l'encant a la vila santboiana era també una manera de facilitar l'assistència del públic, que no es veuria obligat a emprendre una veritable caminada de més d'una hora —i una altra de tornada— pels camins del delta, sempre insegurs i perillosos, i en conseqüència hi acudiria en nombre menor i els ingressos també vam ser versemblantment més baixos.

El quadre 1 mostra les dates de les respectives sessions o encants, així com de les vendes efectuades en cada una i en total, i el nombre de compradors (tinguem en compte que la suma d'aquests no fóra real, car un sol comprador podia adquirir més d'un objecte).

Malgrat la minuciositat en la formació de l'inventari, a què abans féiem referència, s'observen diferències entre aquell i l'encant, el qual, si era de tots els béns com en el cas present, resulta més complet. Així tenim, en el que ara examinem, que el sagí de porc no era de 13 lliures carnisseres de pes (15 quilos bons), sinó de 23; els eixugamans no eren 5, sinó 6; no 3 falç de segar, sinó 5; no 2 escarpres, sinó 3; no 1 pell adobada, sinó 2. Però, també, l'encant inclou objectes que no figuren a l'inventari: 2 cassoles, 1 setrill, 1 copeta de terra, una escaleta, una mesura de mitja quartera, 1 carbassa sense avinar (no feta servir com a recipient per al vi), un barrilet de vinagre, 1 gúbia, 1 embut, 1 cendrer (drap bugader), 1 manil (davantal o drap de cuina), 1 fus de retòrcer fil, 1 cinzell de dona, 2 serres, 3 tribanelles o barrines petites, 1 escapoló (retall de roba), 2 candeles de Montserrat, 1 cartipàs de paper escrit. Els productes agrícoles venuts poden correspondre a la collita posterior a la formació de l'inventari (com en el nostre cas); cal tenir-ho en compte. En el que ens ocupa, un paper adjunt detalla la collita de gra de Joan Llisó —ara dels seus fills— el 1583. Comptant-hi la de lli i raïm, que figuren com a vendes a l'encant junt al gra, va ser l'expressada al quadre 2.

Convé advertir que es tracta de quantitats un cop deduïda ja la primícia pagada al rector (1/33) i el delme al senyor corresponent (1/11), més als censos en espècie. El mateix encant fa notar la circumstància en el registre de la venda de la civada, el compte de la qual seria incorrecte —com el de l'ordi— sense el corresponent advertiment. Dues-centes seixanta-sis vendes que va tenir l'encant signifiquen 266 preus. Referits

Quadre 1

ENCANT DELS BÉNS DE JOAN LLISÓ, PAGÈS DE SANT BOI		
Data	Vendes	Compradors
3-5-1583	34	23
10-5-1583	48	29
15-5-1583	25	19
18-9-1583	40	30
2-10-1583	25	19
23-10-1583	39	23
27-10-1583	34	24
6-11-1583	10	9
15-5-1584	11	11
	266	Un centenar aproximadament

Quadre 2

COLLITA DE JOAN LLISÓ, PAGÈS DE SANT BOI, EL 1583			
Producte	Quarteres	Preus (sous)	Import
Forment (blat)	11,5	48	27 ll. 12 s.
Mestall	24	45	54 ll.
Ordi	32,3	22	40 ll.
Civada	33,3	20	33 ll. 1 s. 8 d.
Raïm grec			14 ll. 4 s.
Lli			3 ll. 10 s.
		Total	172 ll. 7 s. 8 d.

Quadre 3

PREUS DE L'ENCANT DE JOAN LLISÓ, PAGÈS DE SANT BOI, 1583-1584		
Data	Producte	Preu
3-5-83	Blat veçós	54 s./quartera (55 quilos aprox.)
	Sagí de porc	13 d./lliura carnissera (1.200 grams)
10-5-83	Cànem en feix	18 d./lliura (400 grams)
	Vi (dolent)	6,5 s./barraló (30 litres aprox.)
	Veces (llavor)	40 s./quartera (55 quilos aprox.)
18-9-83	Fil	37 d./lliura
	Fil	43 d./lliura
	Fil	29 d./lliura
23-10-83	Gallina (viva)	4 s. la unitat
	Ànega (viva)	3 s. la unitat
27-10-83	Estopa de cànem	18 d./lliura
	Drap de cànem	73 d./cana (1,6 metres)
	Drap de tovalló	72 d./cana
6-11-83	Íd. amb cotó	73 d./cana
	Íd. tramat	42 d./cana
	Filempua (tela fina)	5 s. 7 d./cana
	Drap de cànem	6 s. 7 d./cana
15-5-84	Cànem net	14 s. 9 d./arrova (10,4 quilos)

a objectes gairebé sempre usats, els preus d'encant eren en general més baixos que els ordinaris, però tan corrents i abundants com aquests en una economia de canvi com ho va ser en gran part la de l'Antic Règim; és a dir, «preus representatius». No cal dir quan no corresponien a objectes, com els del quadre 3, veritables preus de mercat local.

La justesa i la precisió d'aquests preus de mercat vénen presidides per l'elevat cost (54 sous) d'un blat barrejat amb veces, explicable per l'època de l'any en què es realitza la transacció: el 3 de maig, cinc o sis setmanes abans de la collita, és a dir, quan més fretura n'hi havia i per tant el preu era més alt. En canvi, el blat de la nova anyada va ser venut el 2 d'octubre a 48 sous, com hem vist al quadre 2, i fins el mestall o blat d'inferior qualitat no va passar de 45 sous. Aquestes constatacions confirmen la validesa i la representativitat dels preus d'encant quant a preus de mercat local.

ELS COMPRADORS

Els compradors, com també s'ha dit (quadre 1), van ser aproximadament un centenar a través de les nou sessions que va durar l'encant. La gran majoria eren veïns de Sant Boi, pagesos i menestrals, però també dels pobles propers (el Prat, Gavà) i algun comerciant de Barcelona i Sarrià. L'escrivà anava anotant generalment l'ofici del comprador respectiu: ferrer, fuster, boter, carreter, sastre, sabater, bricaller, mestre d'escola, capellà... Aquestes indicacions poden tenir un doble valor. Així, per exemple, l'existència d'un carreter en una vila on fins aleshores —*grosso modo*— tot el transport es feia a bast, és indicatiu d'un canvi positiu de l'economia agrícola de la mateixa. D'altra banda, l'existència d'un sabater ve a relativitzar la manca de calçat que donàvem com a usal en la indumentària de la gent santboiana (cal fer notar que en aquesta època l'espardenya encara no s'ha generalitzat i la vila no té cap corder-

espardenyer, com tant abundaran després). El mestre d'escola al segle XVI certifica la importància de la població; la gran majoria de les del Baix Llobregat no en gaudirien fins al XVIII. Etcètera.

En un altre sentit, l'aparició de propietaris barcelonins entre els compradors de l'encant que comentem introdueix un nou element de reflexió sobre el mode de vida dels contemporanis. Misser Just va quedar-se dues falç, l'escaleta i «uns trosots de drap». Devien ser realment trosots de veritat, car per l'escaleta i la roba va pagar tan sols 1 sou i 1 diner. Un burgès barceloní, terratinent al terme, comprant trosots de drap —o minúcia similar— en un encant de la vila, difícilment ho trobarem a partir del segle següent. Misser Miquel Quintana, cuitadà honorat, futur conseller de la ciutat, encara és més assidu a l'encant de Joan Llisó, on efectua les compres del quadre 4.

En tota ciència l'anàlisi és indispensable: la màxima anàlisi possible, convenient i sovint necessària per a una síntesi correcta. Una síntesi és un diagnòstic; si aquest és errat...

Si un «fet» històric és, segon Marx, un jeroglífic social, tant menys jeroglífic serà com més «insignificant» i «simple» sembli. La història local no pressuposa necessàriament l'anàlisi; i viceversa, l'anàlisi històrica no pressuposa història local. Cal no confondre tampoc història local i microhistòria. La microhistòria, fins avui, és la conjunció de l'anàlisi i la història local o comarcal (no més enllà). La microhistòria és la base de la veritable síntesi històrica.

Aquest «quantas-coses-passen-quan-no-passa-res» dut a la pràctica per l'historiador és el cultiu de la història al microscopi que postula una part de la historiografia mundial, evidentment amb ajuda de la informàtica. Que Joan Llisó no tingués culleres a casa seva no diu massa cosa; que no n'hi hagués en centenars de cuines santboianes i del Prat i l'Hospitalet —salvant el cullerot de repartir— fins arribar al segle XVIII, ja sí que «diu». Però per arribar a poder «dir», cal primer saber escoltar. Cal una

llarga dosi d'humilitat per part de l'observador-historiador, que no tothom, ni molt menys, està disposat a assumir. A la nostra historiografia sobren teòrics i pontífexs i manquen simples exercitants (cosa que, per altra banda, més o menys sabem tots). Aquestes dificultats en la pràctica de la microhistòria es veuen, però, finalment premiades amb consecucions de primera fila, descobertes que ens acosten a la categoria de ciència que hauria de tenir la història. I en parlar de descobertes no em refereixo tan sols a fets com, per exemple, el de la generalització de les culleres a les cases a partir de la primera meitat del segle XVIII, amb la seva important repercussió com una de les concauses que van originar la revolució demogràfica moderna, precedent al seu torn de la revolució industrial. Hi ha un altre tipus de descobertes que s'aconsegueixen per via indirecta. «Descriure allò que hom veu, passi encara —ens ha deixat escrit Lucien Febvre—; veure allò que cal descriure, heus ací el difícil.» Aquest «veure allò que cal descriure» és només possible a través de la màxima anàlisi: la microhistòria. Ella elimina la subjectivitat fins on és dat de fer-ho a la naturalesa humana. Els 3 asts de la cabana de Joan Llisó, no són molts asts per a una sola família? És una pista sobre un presumpte alt consum càrnic general; investiguem-hi. Les 20 mujades de conreu, però només 14 de sembrades, no semblen ser un indicatiu d'una rotació triennal? Estiguem a l'aguait. Quan els llits de posts i bancs, adaptables a conveniència, detallin el nombre de posts, ¿podria constituir un ajut per a calcular el nombre de persones que hi dormen i, doncs, d'habitants de la casa respectiva? Vigilem-ho. A la llar no hi ha cap més signe de religiositat —estampa, santcris, rosaris— que les candeles beneïdes de Montserrat; parem-hi atenció. Drap d'Holanda? Des de quan, amb quina freqüència, a quines llars? La de Joan Llisó en té; en canvi, no posseeix —diríem que no necessita— pintes ni miralls. I gots? Tampoc no en té. I el porró català? No n'hi ha. I, doncs, la higiene, com queda? Com beu i com menja la gent? En un altre sentit, la quantitat de diner arraconat per Joan Llisó, ¿és poc, és molt, és corrent, és insòlit en un pagès de la seva condició? I quina és, aquesta condició? Quant a les armes de foc, tothom té escopeta o pedrenyal? Des de quan? En coses de feina, per què no té mules Joan Llisó? La collita de 1583 ¿és suficient per a l'autosubsistència? Si no hi arriba, com s'ho fa? Tots aquests compradors de petiteses a l'encant: Roger Freixa, Pau Freixa, Bertran Baiona, Bertran Tallaferro, Vecià Talla-

Quadre 4

COMPRES DEL SR. MIQUEL QUINTANA A L'ENCANT DE JOAN LLISÓ, 1583		
Data	Objecte	Preu
3-5-83	Una gibrelleta i 3 plats de terra	1 s. 6 d.
10-5-83	Una corda	3 s. 3 d.
	Una aixeta de coure	3 s. 2 d.
23-10-83	Tret asts	11 s.

Quadre 5

MICROHISTÒRIA I HISTÒRIA GENERAL EN LA MORT DE JOAN LLISÓ, PAGÈS DE SANT BOI, EL 1583	
Microhistòria	Història general
Mercat local	Història dels preus
Collita de 1583	Economia agrària
Rotació triennal	id.
Animals de labor	id.
Nombre i classe d'eines	id.
Constructor de carros	id.
Nombre d'asts, culleres, gots, porrons, etc.	Història de la higiene i l'alimentació
Reserves i classe de roba	Història del vestit; economia agrària
Pintes i miralls	Història de la higiene
Mobles	Història del mobiliari
Reserves de numerari	Història de l'economia
Nombre de francesos	Demografia històrica; història social
Nombre i classe d'armes	Història social
Mestre d'escola	Cultura i mentalitats
Signes de religiositat	id.

ferro, Mestre Pierris, Germà Manaut, Joan Noos, Joan de Labatut, en Domenjó, Arnau de Vergés, Bertran Serra, Pere Estranger, Guillem Estaraguer, Antoni Joan Rodés, Antònia de Cuytes i molts d'altres més, són francesos com ell. Quina intensitat té aquesta penetració immigratòria? Etcètera, etcètera. El quadre 5 mostra la interrelació entre la microhistòria i l'anomenada història general. Tinguem en compte que aquest quadre no és més que una mostra susceptible d'ampliació fins arribar a l'anàlisi completa del document.

Tot això i més, «en un sol document». A semblança d'aquest, n'existeixen milers i milers «a cada comarca» de casa nostra, sense moure'ns del gènere escollit com exemple, un inventari *post mortem*. Pensem que quantitativament i tipològicament la documentació històrica dels països llatins és superior —probablement molt superior— a la dels nòrdics. La separació de béns característica del Dret català ha ocasionat en el transcurs dels segles de la Baixa Edat Mitjana i de l'Edat Moderna una ingent documentació de tipus notarial que no es troba en altres indrets. Capítols matrimonials, testaments, inventaris i encants sobresurten en aquest sentit en els nostres arxius. La terra que va marcar la pauta a Europa amb l'obra del jurista Joan Pere Fontanella *De pactis nuptialibus* a través de successives edicions, ha de saber aprofitar aquest immens tresor que té al seu abast. Llibres recents d'historiografia alemanya, com pot ser el de Werner Rösener

sobre els pagesos medievals d'aquell país, recolzat per una àmplia bibliografia,³ ignora totalment la font dels inventaris *post mortem* (menciona «inventarios» una sola vegada, p. 92) i, «en conseqüència», únicament coneix la configuració de la casa pagesa a través de la investigació etnològica i modernament l'arqueologia medieval,⁴ confessa un desconeixement gran sobre el mobiliari domèstic de l'Edat Mitjana,⁵ el vestit (entre les fonts escrites no enumera els inventaris)⁶ i l'instrumental de treball —l'arada, la falç, la dalla— si no és el provinent d'excavacions o bé de representacions iconogràfiques.⁷ Un altre exemple, aquest més conegut de nosaltres: a *Crise du féodalisme*, circumscrit a l'Alta Normandia, Guy Bois, només troba 25 inventaris *post mortem* entre 1375 i 1471, la majoria provinents de la Baixa Normandia.⁸ Es tracta de reus ajusticiats; la llei del país manava prendre inventari de llurs béns. La catalana, en canvi, disposava que es fes en cas de la mort d'un dels cònjuges. El resultat per a la historiografia —la diferència— és abismal: un arxiu d'«una sola vila catalana», com per exemple el de Sant Boi de Llobregat, conserva a la ratlla d'un centenar d'inventaris *post mortem* en el mateix període de 1375 a 1471.⁹

El mateix Guy Bois afirma que per orientar una recerca històrica cal una base local i treballar amb microscopi.¹⁰ Únicament així percebrem els canvis que són l'essència de la història. Com més potent sigui el microscopi més detectarem els canvis i

menys teoritzarem: quan obrim la boca serà amb fonament de causa; ara, la majoria de vegades, és un parlar per parlar. Microhistòria, si us plau!

NOTES

1. Anxi Parroquial de Sant Boi, *Inventaris*.
2. Jaume Codina, «Causas de la revolució demogràfica del segle XVIII: el cas d'una vila catalana», dins *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984; «El gir del 1750. Causas de la Revolució Demogràfica a Sant Boi de Llobregat», dins *Actes del Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1988; *Els santboians de 1490. Com es vivia fa 500 anys a la vila de Sant Boi de Llobregat*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Ajuntament de Sant Boi, Barcelona, 1990, en especial cap. III i XVIII.
3. Hi ha traducció castellana: Werner Rösener, *Los campesinos en la Edad Media*, Crítica, Barcelona, 1990. L'edició alemanya original és de l'any 1985.
4. P. 82: «*Cuáles son las bases y las fuentes del estudio de la casa campesina, convertido en una especialidad con congresos internacionales e institutos de investigación? Junto a la antigua investigación etnológica, en los últimos decenios la arqueología medieval ha aportado importante información sobre el desarrollo de la casa campesina, a través de múltiples excavaciones y cuidadosos análisis.*»
5. P. 101: «*Nuestros conocimientos sobre el mobiliario de la vivienda campesina de la Edad Media son todavía extremadamente insuficientes.*»
6. P. 103: «*Desde el punto de vista de las fuentes, el material arqueológico, que nos ha proporcionado perspectivas sorprendentemente nuevas sobre muchas áreas de la historia medieval, es relativamente escaso para la historia del vestido; los tejidos de los que se elaboraban los vestidos eran perecederos y sólo se han conservado en condiciones particularmente favorables, como pantanos o suelos húmedos. Las fuentes escritas —descripciones individuales, ordenanzas generales sobre vestidos y representaciones iconográficas— constituyen los principales elementos de los que extraer conclusiones sobre la forma y la evolución del vestido campesino.*» P. 104: «*Desde el punto de vista económico se plantean los problemas de la fabricación del vestido y de la producción de sus materias primas: ¿Se producen en la casa el lino, la lana y los otros materiales? ¿Se dispone de materiales importados? ¿Existían grupos especializados en la fabricación del vestido?»*
7. Pp. 127-136.
8. P. 164. Cito segons l'edició de 1981 de Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques.
9. APSB, *Inventaris*.
10. *L'Avenç*, núm. 134, febrer 1990, conversa amb Josep M. Salrach.